

MƏCNUNSUZ DÜNYANIN LEYLİLƏRİ

Bu günlərdə "Xəzan" ədəbi nəşrlər seriyasının may - iyun buraxılışında "Məcnunsuz dünya" povestini oxudum. Yazıçı Ayaz İmranovun daxili dünyasına səfər etdim, hadisələri ustalıqla idarə etmək qabiliyyətinə, milli ruhumuzu, milli mənsubiyyətimizi, inanc yerlərimizin müqəddəsliyini qorumaq "üsul"larına, şifahi xalq ədəbiyyatımızı, xüsusən də folklorumuzu dərinlən bilməyinə, analıq, qadınlıq hissənin aliliyinə sayğına, ilahi sevginin ölməzliyini lirik qəhrəmanın simasında ucaltmağına heyran qaldım. Daha qəziq desəm, Azərbaycan nəsrində Ayaz İmranovun imzasını "kəşf" etdim. Bilirəm, "kəşf"imdə gecikmişəm. Məni qınamayın, çağdaş zamanımızın qəlbi boş əli qələmliləri o qədər çoxalıb ki, yaxşılıarı vaxtında tapmaq, görmək üçün xüsusi istedad lazımdır. Şıdrğı söz alverinin tüğyan elədiyi bu günümüzdə bir doğıma hücrəyə çəkilib təvəzökarcasına öz işini görənlər çox vaxt nəzərdən uzaqda qalır. Belələri bazar açıb "alış - veriş" etmirlər, həqiqi oxucusunun yolunu gözləyirlər.

Ayaz İmranovun əsərləri ilə tanış olan oxucu müəllifin dilimizi, folklorun müxtəlif janrlarını, etnoqrafiyamızı mükəmməl bilməyini elə ilk cümlələrdən hiss edir. O, Oğuz - türk ellərinin ildə iki dəfə köçünü - yazda dağa - yaylağa qalxmağını, payızda isə arana - qışlağa enməyini elə canlı və lirik notlarla təsvir edir ki, sanki oxucu bu karvan ilə birlikdə köç edir:

"Qoyun sürülərinin arxasınca çobanların dağda istifadə edəcəkləri məişət əşyaları atlara, qatırlara və iki dəvəyə yüklənmişdi. Dəvələrin üstündə xeyli yorğan, döşək, palaz, kilim sərilmiş, onların arasında da qadınlar, uşaqlar əyləşmişdi. Sanki yük məşinində gedirdilər. Dəvə aramsız gövşəyir, ağzının yanlarından ağ köpük aşır-daşırdı. Dəvələr elə ləngər vura-vura gedirdilər, istər-istəməz onun üstündə olmaq adamın könlündən keçirdi. Dəvələrin üstündəki sənişinlərdən kimlərsə yatıb, kimlərsə şirin söhbətlərlə başlarını qatır, kimlərsə də ətraf ələmi seyr edirdilər. Köçün qabağında boylu-buxunlu bir cavan oğlan qaşqa atının belində "Çoban bayatı" oxuyurdu. Onun məlahətli səsi təkcə insanları yox, həm də uçan quşları, qoyunları da sehləmişdi. Elə bil köç bu səsin əhənginə uyğun yeriyirdi.

Şablon fikir olsa da "Məcnunsuz dünya" povest-

tində hadisələr Azərbaycanın çox həssas bölgələrinin birində - ayrılığın, həsrətin "günahkar"ı xan Arazın sahilindəki Dəlikdaş kəndində cərəyan edir. 1953-cü ildir, martın 5-i, Stalin olən gündür. Dəlikdaşın kənddə qalan sakinləri öz gündəlik qayğıları ilə baş-başadır. Kəndin sakinlərinin bir hissəsi, keçmişdə müsəvatçı olduğuna görə Sibirə sürgün edilib. Onların yetim qalan körpələri uşaq evlərinə - "yetimxana"lara verilib. Onların yeganə "günah"ı sərhəd kəndinin sakinləri olmaqdır.

Povest Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyinə yazıçının layiqli töhfəsidir. Bu əsəri yazmaqda müəllifin məqsədi nədir? Mənim fikrimcə, A.İmranovun məqsədi şanlı və şərəfli 23 ay yaşamış şərqi ilk müstəqil dövlətinin tarixinə nəzər salmaqdan başqa, həm də ucqar, başbəlali əyalət kəndinin məğrur, eyni zamanda o vaxtın sərt və amansız qadağalarına tabe olmağa məcbur edilmiş spesifik həyat tərzi keçirən sakinlərinin xarakterini açmaqdır. Yazıçı bunu müxtəlif ədəbi priyomlarla çatdırmağa çalışdığından oxucunu yormur, dili səlis və axıcıdır. Cümlələrində nəsrə nəzmi, çağdaş dilimizlə desək ustalıqla sintez edir. Ona görə də "Onlar gözləri ilə danışmışlar", "Ürəkləri bir-birinə nə dediyini bilir" kimi cümlələr şeir misralarına bənzəyir, əsəri oxunaqlı edir.

Əsəri oxuyan diqqətli və təcrübəli oxucular A.İmranovun nəhəng əsərlər yaradan xalq yazıçımız Əli Vəliyevin yaradıcılığında mənəvi qida aldığını hiss edirlər. Mən Əli Vəliyevin "Samovar tütülənir" əsərini oxuyanda da belə oxucu zövqü almışam, sanki hadisələrin içində idim.

Hər bir əsəri oxuyanda mənim bir başqa özəlliyim də var. Yəqin ki, bu mənim ixtisasımdan və peşəmdən irəli gəlir. Coğrafi adların milliliyinə istər-istəməz fikir verirəm. Povestdəki "Dəvəitirən", "Koroğlu daşı", "Söyüd dibi", "Yel piri", "Lala bulağı", "Kəmərqoşma", "Mollağa yalı", "Ağ oyuq düzü" kimi toponimlər qədim türk ellərinin tarixindən, zəngin ana dilindən, folklorundan, inanclarından xəbər verir. Bu, yazıçının və ədəbi əsərin uğuru sayılmalıdır. Çünki gələcək nəsillər əsəri oxuyanda nə vaxtsa anlamazcasına dəyişdirilən coğrafi adların ilkin variantına rast gələcəklər. Torpaqlarımızın 20%-nin bədxah düşmən caynağında olduğu indiki

zamanda bu çox vacib məsələdir. Fəlsəfi fikir şairimiz, poeziyamızın "Gülüstan"ını yaradan Bəxtiyar Vahabzadə deyirdi: "Adlar tarixdir, elmi mənbədir, sənəddir. Adlar özündə tarix yaşadır. Belə olan halda adlara biganəliyi tarix bizə bağışlamaz". Rus alimi B.A.Serebrennikov da coğrafi adların qorunmasının vacibliyini vurğulayırdı: " İnsanların sifət cizgiləri, dili yer üzündən silinə bilər, amma toponimlər (coğrafi adlar) min-min illər keçsə də əbədi yaşayır". Ayaz İmranoglunun yaradıcılığında da milli mənsubiyyətli coğrafi adlara tez-tez rast gəlinir. Bu onu göstərir ki, yazıçı əsərlərində təsvir etdiyi bölgənin coğrafiyasına, tarixinə bələddir.

Vətənimizin bir çox bölgələrində, eləcə də mənim doğulduğum Şimal - Qərbi Azərbaycanda tut ağacına gər ağacı deyirlər. A.İmranoglu əsərində vurğulayır ki, gər ağacı nəsil ağacıdır. Dədə, babadan eşitmişik...

Bir də povestdəki bir neçə nüansı şərhə qeyd etmək istəyirəm:

1. Cümhuriyyət qurucularını həbsə atıb, sürgün edib, öldürdüklerini öldürdülər. İmperiya quzğununun qanlı caynağından yaxa qurtaranlar isə qürbətə pənah apardılar. Sonralar o qəriblər qərrib ölkələrdə qərrib məzarlara döndülər...

2. Bayraq o qədər gözəl idi ki, yağışdan sonra çıxan qövsü - qüzehdəki göy qurşağına bənzəyirdi...

3. Bir anda içində sevgi hissi doğuldu, qərribə duyğular yaşadı. Ani olaraq uşaqlıq illərində ata nənəsinin ona danışdığı "müsavat bayrağı" hekayətini yadına saldı...

4. Babanın motal papağı vardı. Papaqçı dostu Şamil quzu dərisindən tikmişdi. Gecələr evdə hamı yatandan sonra papağı qarşısına qoyardı. Papağın içindəki bayrağı qarşısına qoyub xıslın-xıslın ağlayardı.

5. Papağın içindəki bayraq təptəzə qalmış, göz oxşayırdı. Ortasında paslanmayan metaldan olan ağ aypara, ağ səkkizguşəli ulduz papağın içini işıqlandırır. Ağappaq işıq babasının ruhudu sanki...

Məni əsərdə iki müxtəlif taleli, xarakterli obraz - Gülayə Zalı qızı və dəli Dilarə daha çox özünə cəlb etdi. Bir haşiyə də çıxım. Bizim milli düşüncəmizdə həmişə ağıllı, qeyrətli, ismətli haqqı tapdalayan, düzə düz, əyriyə əyri deyən insanlar "dəli" olublar. Koroğlunun dəliləri, kefli İsgəndər və s. Dəli Dilarə də belə "dəli"lərdəndir.

Dəlikdaş kənd sovetinin sədri Gülayə Zalı qızı o zamanın ağır sınaqlarında bərkiyən, mətinləşən, sərt və qəddar olmaqla yanaşı, lazım gələndə nara-

hat, nigaran, mülayim, mərhəmətli qadına - el anasına çevrilməyi bacaran, Sibirə sürgün edilmiş kənd sakinlərinin yetim övladlarına həssas ana kimi yanaşan, Şuşadakı uşaq evinin sakinləri olan kəndin yetim balalarına sovqat apararaq, ora yerləşdirdiyi uşağın xəstələnməsini özünə ağır dərd edən dörd qız bir oğlan anasıdır. Yetimxanaya yerləşdirdiyi uşaqların ən balacası "Evimizi istəyirəm, evimizi!" deyib onun boynuna sarılanda ürəyi qan ağlayan kövrək qadın - böyük Türk anası bu səhnəni heç vaxt unutmur.

Gülayə Zalı qızı Dilarəni "ərizə şəri"ndən, NKVD-nin caynağından qurtarmaq üçün çox dəlillər gətirəndə vəzifə səlahiyyəti unudulur, analıq hissi vəzifə borcuna qalib gəlir. "Delo"nu qapatmaq üçün məntiqi fikirlərdən əl çəkmir. Doğrudan da NKVD-nin ispolkomunun sədri Mamedovun təbircə desək, "Bu kişi hünərli qadının gözəl aurası var". Həmişə Dilarənin pasıbanı olan, onun daxili dünyasının safiyyətinə inanan Gülayə Zalı qızı görün necə ağıllı arqumentlər söyləyir ki, Dilarəni quzğun NKVD-nin pəncəsindən xilas etsin:

-Dilarə ata-anasının, qardaşlarının xiffətini çəkir. Sizə asan gəlməsin, bir ailə pərən-pərən düşüb. O da bu yolla dərdlərini ovutmaq istəyir. O, haradan bilir ki, ölkəmizdə hansı siyasi hadisələr yaşanır? İnsanların gün-güzəranının da necə olmasını ayırd edəsi ağılda deyil. Şpiyonluq etmək onun işi ola bilməz. Əslində onun adını çəkmək izi yayındırmaq istəyində olanların əməlləridir. Xarici ölkələrin adamları savadlı adamlarla əlaqə qururlar.

Müqəddəs analıq hissi deyilmi bu? Onun qardaşının həyat yoldaşına - gəlinlərinə müdrik nəsihəti də çox ibrətamizdir:

-Ay gəlin, görürsən zümzümə edən samovarı? O sanki gəlinin qaynanası, evin ağbırçəyidir. Dızılısı ilə özünün varlığını göstərir. Bu səslə gəlininə evdarlığı öyrədir. Dəmkeşin üstündəki dəm çayniki gəlidir. Səssiz-səmirsiz qaynananın dediklərinə sakitcə qulaq asır. Qaynana içindəki odla gəlinini həyata, gələcəyə hazırlayır. Gördüyün bu stəkan isə qaynananın oğlu, gəlinin əridir. Ona dızıldayan samovarın ağ suyundan, dəm çaynikinin gəlin kimi təkinli, ətirli çayından süzülür.

...Bu qaşığı vaxtaşırı stəkanın içində fırlanan, aranı qayıdıran baldızdır. Çaya tökülən şəkər isə nəvədir. Sən demə, bütün söz-söhbəti kəsən də odur. Qaldı, bu bir dənə nəlbəki, o qaynatadır. Stəkandakı çay həddini aşıb daşanda onun qarşısını alan da odur. Evdə yaranan söz-söhbəti kəsən qaynatadır.

"Aslanın erkəyi, dişisi olmaz" deyib babalarımız. Bir də deyiblər ki, at igidin arxasıdır. Povestdə at belində doğulan, böyüyən, at belində Vətənin keşiyində duran böyük Türklərin yaraşığı atın hünəri, vəfası, sahibini darda qoymaması Gülayə Zalı qızının at belində Həkərinin qanadlı əjdahaya dönmüş sellərindən keçən zaman Kürəni ilə xəyali söhbətində sanki yaxın dostu müraciət kimi çox maraqlıdır: "At quş kimi çaya şığıdı. Dərinliyə düşdükcə sanki at qanad taxıb suda uçurdu. Köpüklü sel artıq atın qarnının altını yalayır. Gülayə Zalı qızı hiss etdi ki, sel ata güc gəlir. Özlüyündə pıçıldadı: "Kürənim, məni darda qoyma, yenə vəfadarlığımı göstər..."

Əsərin sonunda Dəvəitirənin burulğanında ilahi sevgisinə qovuşan Dilarənin işini araşdıran istintaq qrupundakı 24-25 yaşlı cavan prokurorun Gülayə Zalı qızının Şuşadakı uşaq evinə təhvil verdiyi, xəstələndiyinə görə Bakıya göndərilən, öldüsü-qaldısı bilinməyən Müşfiq olması oxucunun qəlbində kövrək ümid yaradır ki, Sibirə sürgün olunan ata-ananın, sevgisinin qurbanı olan Dilarənin evində çıraq yanacaq. Elin ağbırçəyi Gülayə Zalı qızı da buna əmindir, ona görə də yatağından qalxıb Müşfiqi bağrına basmağa heyi olmayan rahatca dünyasını dəyişə bilər.

Ayaz İmranoğlunun yaratdığı Gülayə Zalı qızı dolğun Azərbaycan qadını - ana obrazıdır.

Bəli, məni dəli Dilarə daha çox özünə valeh etdi. Ata-anası Sibirə sürgün edilmiş, kiçik bacı və qardaşları uşaq evinə verilmiş, özü isə tək-tənha yaşayan dəli Dilarə sözü və sevgisi bütöv cəsarətli el gözəlidir. "Xalq düşməni"nin qızı olmağına görə çox cavanların sevgisini etiraf etməyə çəkdiyini Dilarə (bundan sonra onun adının əvvəlinə "dəli" ayaması yazmayacağı) sözünü üzə deyən, saf sevgi uğrunda canından keçməyə hazır olan el qızıdır. Tay-tuşlarının 14-15 yaşında ərə gedib oğul-uşaq sahibi olduğu zəmanədə 24 yaşlı Dilarə artıq qartımış qız hesab edilirsə, bu bizim mənəvi eybəcərliklərimizdən birisidir.

Mərdi - mərdaniliyi, sözü üzə şax deməyi, səliqə - sahmanı ilə seçilən Dilarə Stalin ölənin günü Gülayə Zalı qızının "Sən burda kefdirsən?" sualına cəsarətlə belə cavab verir:

-Biz həmişə kefdə olmuşuq. Qorxaq deyilik. Əyilməmişik, əyilmərik də!... Gülayə bəji, qərribə millətlik eh... Moskvada bir qərar qəbul olunan kimi birinci burada, bu sərhəd kəndimizdə icra olunur. Deyirəm bəlkə də Moskva əhli rəhbərimizin ölümündən duyuq düşməyib, siz isə burada yas keçirir-

siniz. Görəsən, üçü, yeddisi, qırxı da olajaq?

Stalinin ölümü başqalarından fərqli olaraq Dilarədə ümid qılgıncımları yaratmışdı. Tez-tələsik sovet sədrindən soruşur:

-Gülayə bəji, görəsən dədəm, nənəm qayıdajaq? Deyirlər, inşallah şurəvi hökumət dağılajaq.

Dilarənin ilahi eşqi, saf sevgisi də əsərdə çox incə detallarla qələmə alınmışdır. Çoban oğlana rast gəlməsi, oğlanın Dilarədən su istəməsi, gedəndə oğlanın "Gözlə, gələcəm! Anama gəlin edəcəm səni!" deməsi həssas oxucunu sevindirir, ümidləndirir, sonra da çoban oğlanın Həkərinin sellərində boğulması xəbəri isə kövrəkdir, duyğulandırır.

Hələ adını belə bilmədiyi çoban oğlanın nakam məhəbbəti Dilarənin yuxusunu ərşə çəkmişdi. Dilarə onu yuxuda görməyi belə şirin vüsal bilirdi. Sevgilisinə qovuşacağına bütün varlığı ilə inanırdı: "Bayaqdan burulğana baxırdı. Sevgilisi burulğandan çıxmırdı ki, çıxmırdı. "Hardasan, harda..?" - deyərək əyilib göldən bir ovuc su götürüb içdi. Bir ovuc su onun bədəninə elə yayıldı ki, həmin andaca divanəyə çevrildi. Astadan "oxqay!" dedi. Sonra nə fikirləşdisə: "Yox, su da içimin yanğını söndürə bilmir. Burulğana atılıb ona qovuşmalıyam", dedi.

Yazıçı bədii təxəyyülü ilə mərhəmət işığını yandırır, heç vaxt qovuşmayacaq iki sevgilini suların qoynunda qol-boyun edir:

-Özünü burulğanın qoynuna atdı. Burulğanın həmin andaca lal sükutunun bağı yarıldı. Ay işığı düşən suyun üzü də güzgü kimi çiləkləndi. Burulğan, beləcə ilk və son eşq dastanını oxudu. "Dünya Məcnunsuzdu!" deyə-deyə.

Çoban oğlan Dilarəyə aşıq olan su mələyyidimi? Sonda da azğın sellərin ağuşunda gedər-gəlməzə getdi. Bəlkə elə Dilarə də saf sevgisi uğrunda canından keçməyə hazır olan su mələyi idi? Özlərini burulğanların qoynuna atan, bu fani və kəmfürsət dünyada qovuşa bilməyən iki sadıq aşıq başqa necə qovuşa bilərdi ki?!

Vüsalınız mübarək, Çoban oğlan, Dilarə! Həqiqi sevgi bax buna görə əbədiyaşardır.

Məcnunsuz dünyanın Leylilərinin həqiqi sevgisi bəşəriyyət yaşadığıca yaşayan ilahi mənəvi varlıqdır. Niyə mənəvi? Çünki mənəvi varlıqlar maddi varlıqlardan daha uzunömürlü, daha etibarlı, daha sadır...

Dilarənin sevgisi kimi...

VAQİF OSMANOV,
21. 06. 2018.